



gemeente
Littenseradiel

Rapport Rekenkamercommissie

“Schaken op twee borden”

Onderzoek naar het accommodatiebeleid in de gemeente Littenseradiel



Het accommodatiebeleid in Littenseradiel
Schaken op twee borden

Groningen, 10 mei 2016

Niko Struiksma
Bieuwe Geertsema

ADRES

Pro Facto
Ossenmarkt 5
9712 NZ Groningen

EMAIL

profacto@pro-facto.nl

INTERNET

www.pro-facto.nl



Inhoud

INLEIDING EN ONDERZOEKSOPZET	1
1.1 INLEIDING	1
1.2 CENTRALE VRAAGSTELLING EN AFBAKENING	2
1.3 ONDERZOEKSTHEMA’S EN DEELVRAGEN	2
1.4 ONDERZOEKSAANPAK	4
1.5 LEESWIJZER	5
HET ACCOMMODATIEBELEID IN LITTENSERADIEL	6
2.1 INLEIDING	6
2.2 ACCOMMODATIES IN LITTENSERADIEL.....	6
2.3 AANLEIDING EN UITGANGSPUNTEN VAN HET BELEID.....	7
2.4 VASTSTELLING EN UITWERKING VAN HET BELEID SINDS 2011.....	8
2.5 UITVOERING VAN HET BELEID	10
2.6 ANALYSE.....	10
ACCOMMODATIEBELEID IN ONTVANGENDE GEMEENTEN	12
3.1 INLEIDING	12
3.2 GEMEENTE LEEUWARDEN	12
3.2.1. <i>Sportaccommodaties</i>	12
3.2.2. <i>Dorpshuizen</i>	13
3.2.3. <i>Peuterspeelzalen</i>	13
3.2.4. <i>Dorpsbudgetten</i>	13
3.3 GEMEENTE SÚDWEST-FRYSLÂN	13
3.3.1. <i>Sportaccommodaties</i>	13
3.3.2. <i>Dorpshuizen</i>	14
3.3.3. <i>Peuterspeelzalen</i>	14
3.3.4. <i>Kernenbeleid</i>	14
3.4 ANALYSE.....	14
PERCEPTIE VAN BEHEERDERS VAN ACCOMMODATIES.....	16
4.1 INLEIDING	16
4.2 AFHANKELIJKHEID VAN SUBSIDIES.....	16
4.3 GEVOLGEN VAN HET ACCOMMODATIEBELEID.....	18
4.4 BEELD VAN DE TOEKOMST	19
4.5 ANALYSE.....	21
CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN.....	22
5.1 CONCLUSIES	22
5.2 NAAR EEN BESTENDIGE TOEKOMST VOOR DE ACCOMMODATIES	26
BIJLAGE 1: VRAGENLIJST ENQUÊTE	28
BIJLAGE 2: BENADERDE ACCOMMODATIES.....	35

Inleiding en onderzoeksopzet

1.1 Inleiding

De gemeente Littenseradiel is een kleine Friese gemeente met een groot aantal dorpskernen, variërend in omvang van enkele tientallen tot ongeveer tweeduizend inwoners. Logischerwijs heeft dit geleid tot een grote geografische spreiding van publieke voorzieningen. In 2011 waren accommodaties voor basisonderwijs, kinderopvang en sport alsmede dorpshuizen vooral kleinschalig ingericht, terwijl de reisafstanden voor de gebruikers minimaal waren.

Er is een aantal ontwikkelingen op demografisch, financieel, sociaal, cultureel en economisch gebied dat relevant is voor de toekomst van deze accommodaties. Zo is er sprake van ontgroening en vergrijzing van de bevolking en staan de gemeentelijke financiën mede door landelijke ontwikkelingen onder druk.

Daarnaast is op bestuurlijk vlak het plan opgevat om de gemeente per 1 januari 2018 over te laten gaan in drie buurgemeenten: Leeuwarden, Súdwest-Fryslân en een nieuw te vormen gemeente in het noordwesten van Friesland. Dit is van groot belang voor de accommodaties in de gemeente. Juist maatschappelijke voorzieningen als accommodaties zijn namelijk relevant in lokale gemeenschappen. Een (te) sterke afhankelijkheid van de gemeente kan voor problemen zorgen. Het is immers niet gezegd dat de accommodaties vanaf 2018 binnen hun nieuwe gemeente op subsidies van dezelfde omvang kunnen rekenen, en of de gemeentelijke steun überhaupt op een vergelijkbare manier ingevuld zal worden. Er moet dus van tevoren een goed beeld zijn van de afhankelijkheid van accommodaties van de gemeente, zodat voor 2018 al op de (eventuele) nieuwe situatie geanticipeerd kan worden.

In het licht van deze ontwikkelingen heeft de gemeenteraad van Littenseradiel de behoefte uitgesproken aan onderzoek naar het accommodatiebeleid in de gemeente. De rekenkamercommissie heeft daarom onderzoek gedaan naar de uitvoering van het accommodatiebeleid en het financiële beheer van accommodaties dat daar in sterke mate door beïnvloed wordt.

1.2 Centrale vraagstelling en afbakening

Bij dit onderzoek is de volgende centrale onderzoeksvraag gehanteerd:

Hoe is het accommodatiebeleid van de gemeente Littenseradiel uitgevoerd, hoe vindt het financiële beheer door de accommodaties plaats, welke knelpunten doen zich daarbij voor en hoe kunnen deze knelpunten opgelost worden?

Op voorhand is besloten dat het onderzoek zich niet richt op alle gemeentelijke accommodaties. Door uw rekenkamercommissie is voor de volgende afbakening gekozen:

- Het gaat in het onderzoek alleen om accommodaties die in bezit zijn van de gebruikers zelf, of van een beherende instantie. Er loopt al een onderzoek van de gemeente naar accommodaties die in eigendom zijn van de gemeente in het kader van de aankomende herindeling.
- Het gaat in het onderzoek om accommodaties waarvoor de gemeente financieel bijdraagt aan het onderhoud in de vorm van subsidies. Scholen vallen hier bijvoorbeeld buiten, aangezien de besturen sinds 2015 zelf verantwoordelijk zijn voor hun gebouwen. Ook de kinderopvanglocaties/peuterspeelzalen die zelf geen accommodatie bezitten maar er een huren vallen buiten de scope van het onderzoek.

In paragraaf 1.3 beschrijven we de onderverdeling van de centrale onderzoeksvraag in een aantal onderzoeksthema's met bijbehorende deelvragen. In paragraaf 1.4 volgt een uiteenzetting van de gebruikte onderzoeksmethoden.

1.3 Onderzoeksthema's en deelvragen

Op basis van de centrale onderzoeksvraag heeft de rekenkamercommissie een viertal onderzoeksthema's en daarbij ook onderzoeksvragen opgesteld, waarmee op een gestructureerde wijze een antwoord kan worden verkregen op deze hoofdvraag. In deze paragraaf zetten we de thema's uiteen en beschrijven we de deelvragen die in het kader van deze thema's aan bod zijn gekomen.

Onderzoeksthema 1: uitvoering van het accommodatiebeleid

Het *Visiedocument Accommodatiebeleid Littenseradiel* en het raadsbesluit van 21 mei 2012 zijn leidend geweest voor het huidige accommodatiebeleid. Beleid dient in de praktijk gestalte te krijgen, het dient vertaald te worden in uitvoering. We kijken naar de manier waarop dit is gebeurd. Ook onderzoeken we of de uitvoering plaats heeft gevonden conform het beleid.

We onderscheiden binnen dit thema de volgende deelvragen:

1. Hoe is door de gemeente uitvoering gegeven aan het *Visiedocument Accommodatiebeleid*?
2. Is het beleid uitgewerkt in uitvoeringsplannen of andere schriftelijke documenten?
3. Vindt de uitvoering van het beleid plaats conform het Visiedocument (naar de letter en/of de geest)?

Onderzoeksthema 2: Financieel beheer

Waar het eerste onderzoeksthema zich richt op de gemeente, richt het tweede thema zich op de accommodaties zelf. Daarbij ligt de focus op het financiële beheer. Centraal daarbij staat de vraag in hoeverre de accommodaties financieel afhankelijk zijn van de gemeente.

Ook andere aspecten van het financieel-economische beheer komen aan de orde. Een en ander is, zoals aangegeven, relevant in het licht van de opsplitsing van de gemeente in 2018. In dit onderzoek zullen we niet alleen focussen op directe subsidies, maar ook op eventuele indirecte subsidies. Dit zijn subsidies die ten goede komen aan gebruikers van de accommodaties en daardoor indirect ook het maatschappelijk draagvlak voor de accommodaties vergroten.

We onderscheiden binnen dit thema de volgende deelvragen:

4. In hoeverre is er ten aanzien van de relevante accommodaties/voorzieningen sprake van systematische meerjarige onderhoudsplanningen en begrotingen en in welke mate wordt hier uitvoering aan gegeven?
5. Welk deel van de begrotingen van accommodaties wordt gedekt door gemeentelijke subsidies?
6. In hoeverre is er ten aanzien van de relevante accommodaties/voorzieningen sprake van afhankelijkheid van gemeentelijke bijdragen of gemeentelijke subsidie?
7. In hoeverre ontvangen accommodaties indirecte subsidies van de gemeente?
8. Welke andere inkomstenbronnen hebben accommodaties?
9. In hoeverre is hierbij sprake van afhankelijkheid van derde bijdragen?

Onderzoeksthema 3: Knelpunten

Door middel van onderzoeksthema 2 wordt een feitelijk beeld geschetst van het financiële beheer door de accommodaties. Op basis van onze analyse en de inschatting van de accommodaties zelf kunnen op grond hiervan mogelijke knelpunten worden geïdentificeerd. De knelpunten kunnen bijvoorbeeld gelegen zijn in een (te) sterke afhankelijkheid van de gemeente, of in afnemend gebruik van de accommodaties. Ook het gemeentelijke beleid en/of de uitvoering ervan kan niet adequaat zijn.

We onderscheiden binnen dit thema de volgende deelvragen:

10. In hoeverre is er naar de mening van de onderzoekers en van betrokkenen sprake van acute of dreigende knelpunten, risico's of leemtes van financiële aard die de continuïteit bedreigen?
11. Waar zijn de knelpunten aan te wijten? Aan de gemeente (beleid, uitvoering), de accommodaties en/of maatschappelijke ontwikkelingen?

Onderzoeksthema 4: Oplossingen

Knelpunten zijn er om opgelost te worden. Dat is niet altijd mogelijk, aan de sociaal-demografische ontwikkelingen op het platteland is bijvoorbeeld weinig te doen. Aan andere knelpunten kan wel wat worden gedaan. Bij een te sterke afhankelijkheid van de gemeente kan getracht worden andere inkomstenbronnen aan te boren of bestaande inkomsten te vergroten. Op basis van onze eigen analyse en door input van betrokkenen (bij de gemeente en bij accommodaties) worden in algemene zin (dus niet onderscheiden naar accommodaties) suggesties voor oplossingen van knelpunten (risico, financiële leemten) gedaan.

We onderscheiden de volgende deelvragen:

12. Hoe kunnen oplossingen worden geboden voor de knelpunten?
13. In hoeverre zijn de betrokkenen van mening dat zij in staat zijn te voorzien in de knelpunten?
14. Welke rol kan de (toekomstige) gemeente spelen in het ondervangen van de knelpunten?

1.4 Onderzoeksaanpak

Het onderzoek is uitgevoerd op basis van drie onderzoeksactiviteiten.

Documentstudie

De volgende documenten zijn geraadpleegd:

- het Visiedocument Accommodatiebeleid Littenseradiel
- het Achtergrondrapport Accommodatiebeleid Littenseradiel
- een overzicht van de relevante accommodaties met de aan hen toegekende subsidies
- de Algemene Subsidieverordening gemeente Littenseradiel
- de beleidsregels ter uitvoering van deze verordening
- begrotingen en jaarstukken
- raadsvoorstellen en bijbehorende informatie rond de besluitvorming over accommodatiebeleid
- raadsstukken en –verslagen

Interviews

Er is een tweetal interviews afgenomen ter verduidelijking van het beleid, de gemaakte keuzes en de uitvoering daarvan. Naast het verkrijgen van een volledig beeld van de beleidsvorming en –uitvoering, zijn de interviews gebruikt om de visie van de gemeente op eventuele knelpunten en oplossingen daarvoor te achterhalen. We hebben gesproken met het afdelingshoofd Welzijn en Burgerzaken (die vanuit de ambtelijke organisatie ook al in 2011 betrokken was bij het accommodatiebeleid en als zodanig meer informatie kon verschaffen over de uitvoering ervan) en met de wethouder van onder andere welzijn, jeugdzorg, onderwijs, cultuur en sport die als zodanig verantwoordelijk is voor het accommodatiebeleid voor de binnen ons onderzoek vallende accommodaties. De interviewverslagen zijn ter fiatering voorgelegd en opmerkingen zijn waar nodig verwerkt in de rapportage.

Enquête

Om een beeld te krijgen van zowel de feitelijke situatie op gebruikersniveau als van de eventuele knelpunten en oorzaken daarvan, is een enquête afgenomen bij gebruikers dan wel beheerders van gesubsidieerde accommodaties. Voor zover e-mailadressen van hen beschikbaar waren, zijn deze uitgenodigd voor het invullen van een online enquêteformulier. Beheerders van accommodaties waarvan e-mailadressen niet beschikbaar waren zijn per post benaderd om een formulier op papier in te vullen.

Naast de feitelijke situatie is in de enquête aandacht geschonken aan het gebruikersperspectief ten opzichte van knelpunten en mogelijke oplossingen. Om een beeld te schetsen van de financiële situatie waarin de gebruikers zich bevinden is in de enquête ook gevraagd naar feitelijke financiële gegevens. Hier gaat het onder andere om de omvang van de begroting, de hoogte van de subsidie en eventuele andere inkomsten.

Door de rekenkamercommissie is voor dit onderzoek nadrukkelijk een afbakening vastgesteld waardoor alleen accommodaties die middels een onderhoudssubsidie worden ondersteund binnen het onderzoek vallen¹. Zodoende zijn ook alleen dergelijke accommodaties benaderd. Een lijst met mogelijke respondenten is door de rekenkamercommissie ter be-

¹ In eerste instantie omvatte de afbakening alleen accommodaties in particulier bezit, maar tijdens het onderzoek is gebleken dat 5 sportaccommodaties (in Boazum, Easterwierrum, Hidaard, Kûbaard en Wjelsryp) die in gemeentelijk bezit zijn door particulieren worden onderhouden, waarvoor ook een onderhoudssubsidie wordt verstrekt. Deze zijn daarom meegenomen in de enquête.

schikking gesteld. Een deel hiervan bleek buiten de afbakening van het onderzoek te vallen, omdat het bijvoorbeeld eenmalige subsidies betrof of omdat de accommodaties gemeentelijk eigendom waren.

Uiteindelijk zijn in eerste instantie 30 accommodaties benaderd. Na twee weken is een herinnering verstuurd met een extra reactietermijn van twee weken. Precies de helft van de respondenten (50%) had de enquête ingevuld binnen de gestelde termijn. Hierop is besloten de termijn te verlengen en zijn alle non-respondenten per brief door de rekenkamercommissie benaderd met een herhaald verzoek. Een week voor de uitgestelde deadline zijn respondenten waarvan een reactie ontbrak telefonisch benaderd. Hieruit bleek dat een aantal contactgegevens niet actueel was. Uiteindelijk hebben twee accommodaties niet meegewerkt aan de enquête.

Bij het ambtelijk wederhoor is gebleken dat de aangeleverde lijst niet compleet was. Accommodaties die in 2014 geen subsidie hadden ontvangen (maar in andere jaren wel) ontbraken in dit overzicht. De ontbrekende accommodaties zijn alsnog benaderd met een uitnodiging en twee herinneringen per e-mail. Een aantal is daarna nog telefonisch benaderd en heeft daarna medewerking verleend. Van drie dorpshuizen was alleen het e-mailadres bekend. Deze zijn per e-mail nogmaals door de rekenkamercommissie benaderd maar hebben daarop niet gereageerd. Hiermee komt het totaal aan non-respondenten op vijf.

De lijst met benaderde accommodaties is weergegeven in bijlage 2.

1.5 Leeswijzer

De rest van het rapport zal de inhoudelijke resultaten van het onderzoek beschrijven. In hoofdstuk 2 beschrijven we het accommodatiebeleid in de gemeente Littenseradiel, om vervolgens in hoofdstuk 3 hetzelfde te doen voor de twee bestaande gemeenten waar delen van Littenseradiel onder gaan vallen na 2018. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van de enquête onder gebruikers/beheerders van accommodaties besproken. Hoofdstuk 5 bevat een analyse op basis van de verzamelde informatie. Tot slot bevat hoofdstuk 6 een conclusie met antwoord op de onderzoeksvragen en enkele aanbevelingen voor de toekomst.

Het accommodatiebeleid in Littenseradiel

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat een beschrijving van het accommodatiebeleid zoals dat momenteel gevoerd wordt in Littenseradiel. Paragraaf 2.2 geeft een korte beschrijving van de accommodaties waarvoor het beleid in 2011 is opgesteld. In paragraaf 2.3 zal aan bod komen wat de aanleiding was voor het opstellen van een nieuw accommodatiebeleid, en welke overwegingen gemaakt zijn bij het vaststellen ervan. Paragraaf 2.4 vervolgt met een beschrijving van het uiteindelijk vastgestelde beleid en de uitwerking hiervan in de periode 2011-2015. Paragraaf 2.5 geeft een beschrijving van de uitvoering van het beleid, waarna in 2.6 een analyse volgt op basis van de vergaarde informatie.

2.2 Accommodaties in Littenseradiel

Ten tijde van het opstellen van het beleid in 2011 zijn de relevante accommodaties in beeld gebracht. Het gaat om de volgende accommodaties:

- Er zijn 19 basisscholen verspreid over de dorpen, waarbij twee dorpen elk twee basisscholen hebben.
- Er zijn 12 peuterspeelzalen.
- Er zijn in 22 kernen dorpshuizen te vinden. Hierbij moet worden opgemerkt dat het soms gaat om dorpscafés met ruimtes die als dorpshuis fungeren.
- Ook in 22 kernen zijn één of meerder sportaccommodaties te vinden. De gemeente is zelf eigenaar van een zwembad en een sporthal, enkele gymzalen en kaats- en voetbalvelden. Andere gymzalen en sportvelden zijn in particulier bezit. Dat geldt ook voor de 5 tennisbanen en 10 ijsbanen in de gemeente. Het feit dat bepaalde accommodaties in eigendom zijn van de gemeente en andere niet, is historisch bepaald. Voor de herindeling in 1984 waaruit de huidige gemeente is ontstaan, zijn twee verschillende regimes ten aanzien van bezit van sportaccommodaties gevoerd en dit is na de herindeling nooit veranderd.

De situatie is anno 2015 amper veranderd. Uit het subsidieoverzicht van 2014 blijkt dat het aantal peuterspeelzalen wegens afnemend gebruik te zijn gereduceerd van twaalf naar tien. In 2016 zal één school moeten stoppen vanwege een te gering aantal kinderen.

2.3 Aanleiding en uitgangspunten van het beleid

Het huidige accommodatiebeleid vindt zijn oorsprong in het “Visiedocument Accommodatiebeleid Littenseradiel” uit december 2011. In dit rapport, geschreven door het Bureau voor Beleidsonderzoek (BBO), is een algemene analyse gemaakt van de accommodaties in de gemeente, de spreiding daarvan, en een aantal ontwikkelingen die hierbij van belang zijn. In het bijzonder zijn daarbij drie ontwikkelingen genoemd:

1. Hoewel de bevolking van de gemeente relatief constant bleef, is geconstateerd dat er sprake was van vergrijzing en ontgroening binnen die bevolking. Dit had tot gevolg dat het draagvlak voor bepaalde voorzieningen, met name onderwijs, afnam.
2. De economische stand van zaken in 2011 noopte de overheid om te bezuinigen en daarmee is een prikkel ontstaan om ook bij het aanbieden van voorzieningen te heroverwegen of kwaliteit en kwantiteit in stand gehouden moesten worden, of dat het wenselijk was hierbij een stap terug te doen.
3. Er werd een verandering in het leven op de dorpen geconstateerd; de bewoners richtten zich voor werk, inkomen en sociale activiteiten steeds minder op hun dorp waardoor het draagvlak voor bepaalde voorzieningen afnam.

In door ons gevoerde gesprekken is aangegeven dat vooral de situatie voor wat betreft het basisonderwijs aanleiding was om een nieuwe beleid te formuleren. Hoewel de situatie anno 2011 nog niet direct zorgwekkend was voor individuele scholen, gaven prognoses op basis van de verwachte bevolkingsontwikkeling voor de langere termijn (2020-2025) aan dat scholen in de gemeente dusdanig veel kleiner zouden worden dat de omvang zorgelijk werd. Deze zorgen waren des te groter gezien de onvoorspelbaarheid van deze prognoses op individueel dorpsniveau in verband met mogelijke verhuizing van gezinnen.

Bij de gemeente bestond behoefte om op bovenstaande ontwikkelingen voorbereid te zijn. Er zou beleid moeten worden vastgesteld waarmee duidelijk zou worden welke vervolgstappen de gemeente zou (kunnen) nemen, mocht er onverhoopt sprake zijn van de noodzaak om accommodaties in te krimpen of te sluiten. Hierbij zou niet alleen gekeken moeten worden naar de huisvesting van basisonderwijs, maar ook naar de peuterspeelzalen/kinderopvang, de sportaccommodaties en de dorpshuizen.

Ten behoeve van het formuleren van het beleid is vervolgens een zestal uitgangspunten opgesteld:

1. De functionele en technische staat van de accommodaties moet voldoen aan wettelijke voorschriften.
2. Aanbod en spreiding van voorzieningen moet worden afgestemd op de huidige en toekomstige behoefte.
3. Onderhoud en eventuele aanpassingen aan accommodaties moeten financieel gewaarborgd zijn.
4. Het beleid moet toekomstbestendig zijn.
5. In het beleid moet de nadruk gelegd worden op kwaliteit van de voorzieningen en niet op groei van activiteiten.

6. Binnen bepaalde normen van bereikbaarheid zijn clusters van dorpen aangegeven die elk een compleet aanbod van voorzieningen hebben (waarmee impliciet de wens wordt aangegeven deze clusters in stand te houden).

Ook is een aantal grenswaarden opgesteld voor elk van de vier typen accommodaties. Voor basisscholen en peuterspeelzalen is aangegeven hoeveel kinderen per accommodatie wettelijk vereist dan wel benodigd zijn voor een kwalitatief goede voorziening. Voor dorpshuizen waren geen wettelijke normen beschikbaar, maar wordt de situatie anno 2011 als norm voorgesteld. Ook bij sportaccommodaties wordt als uitgangspunt de dan geldende situatie gehanteerd.

2.4 Vaststelling en uitwerking van het beleid sinds 2011

Aan de gemeenteraad zijn op basis van het bovenstaande drie scenario's voorgelegd:

- A. *Behoud van de huidige spreiding.* Hierbij zou er in wezen niets veranderen ten aanzien van de accommodaties. Dit houdt ook in dat eventuele uitbreiding van accommodaties niet actief financieel door de gemeente zou worden ondersteund.
- B. *Kwaliteit door bundeling en samenwerking.* In dit scenario zou om kwaliteit te behouden worden ingezet op bundeling van activiteiten waar mogelijk. Wel wordt direct de opmerking geplaatst dat dit scenario vooral van toepassing is op peuterspeelzalen en basisscholen.
- C. *Schaalvergroting door concentratie.* Hierbij wordt concentratie van voorzieningen in de grotere dorpen als onvermijdelijk gezien, en is het gevolg dat de beste optie voor de gemeente is om dit zo goed mogelijk te faciliteren. Dit scenario zou voor het overgrote deel van de accommodaties vooral relevant zijn voor de langere termijn (na 2020).

Door de gemeenteraad is in een raadsbesluit van 21 mei 2012 de voorkeur uitgesproken voor het tweede scenario: investeren in kwaliteit door bundeling en samenwerking.

De uitwerking van het scenario 'Kwaliteit door bundeling en samenwerking' heeft voor de vier soorten accommodaties op papier verschillende gevolgen:

- Scholen: Er zou worden ingezet op scholen van minimaal 50 leerlingen, door samenwerking op te zetten en eventueel onder- en bovenbouw samen te voegen en te spreiden. De gemeente zou hierbij moeten bijdragen aan de vereiste aanpassingen aan gebouwen.
- Kinderopvang/peuterspeelzalen: hier is de nadruk komen te liggen op samenwerking die zowel onderling als met scholen vorm kon krijgen. Ook hierbij zou de gemeente bij moeten dragen aan eventuele aanpassingen van gebouwen.
- Dorpshuizen: hierbij is in lijn met de grenswaarden zoals beschreven in de vorige paragraaf in eerste instantie is gekozen voor handhaving van de situatie anno 2011. Bij eventuele uitbreidingsvragen zou op volgorde van voorkeur ingezet worden op: (1) uitbreiding binnen de eigen accommodatie, (2) uitbreiding binnen andere accommodaties in het eigen dorp (zoals schoolgebouwen of gymzalen), of (3) in een accommodatie in een naburig dorp.
- Sportaccommodaties: Bij grote sportaccommodaties zoals de sporthal en het zwembad zou de rol van eigenaar en exploitant gehandhaafd kunnen blijven, terwijl voor kleinere sportvelden gekeken zou moeten worden naar het waar mogelijk stimuleren van samenwerking bij de toekenning van onderhoudssubsidies.

Het vastgestelde beleid en de keuze voor dit specifieke scenario zou verschillende financiële consequenties kunnen hebben voor de gemeente. Er werd vanuit gegaan dat er incidenteel een beroep gedaan kon worden op de gemeente om investeringen te doen zodat gebouwen geschikt konden worden gemaakt voor bundeling van activiteiten.

Daarnaast was er ook een structureel gevolg te verwachten: de gemeente zou bij het toekennen van subsidies moeten sturen op stimulering van samenwerking bij de gebruikers van de accommodaties. Het accommodatiebeleid vindt daarmee zijn uitwerking deels in de beleidsregels voor toekenning van subsidies. De algemene subsidieverordening is per 2012 in werking getreden, en kent een aantal subsidiemogelijkheden die relevant zijn in het licht van het accommodatiebeleid. Deze zijn uitgewerkt in de beleidsregels:

1. *Speeltuinerwerk* wordt gesubsidieerd in de vorm van een jaarlijkse subsidie van maximaal 500 euro per jaar voor onderhoudskosten. Ook is er een mogelijkheid van cofinanciering van oprichting of uitbreiding van speeltuinen, door middel van een gemeentelijke subsidie van 50% van de uitgaven tot 2300 euro.
2. *Georganiseerde sport* wordt ondersteund met subsidies die beschikbaar zijn voor het onderhoud. Bij tennisbanen is een vast bedrag van 500 euro beschikbaar (750 voor kunststof banen) beschikbaar, en andere sportterreinen worden voor 50% van de fictieve kosten² van het onderhoud ondersteund. Hierbij wordt geen onderhoudsplan gevraagd en wordt niet door de gemeente gecontroleerd of het geld aan onderhoud wordt uitgegeven. Daarnaast is vermeldenswaardig dat het zwembad in gemeentelijk eigendom een exploitatiesubsidie ontvangt voor onder andere de kosten van het onderhoud. Ook zijn er enkele accommodaties in gemeentelijk eigendom (een sporthal, een sportterrein en enkele gymzalen) die door de gemeente geëxploiteerd en beheerd worden.
3. *Dorpshuizen* kunnen aanspraak maken op een subsidie ter waarde van 35% van de onderhoudskosten. Daarbij moet een onderhoudsplan worden opgesteld en gevolgd. In de praktijk neemt de gemeente de taak op zich om eens in de vier jaar een onderhoudsplan op te laten stellen voor alle dorpshuizen. Op basis van de hiermee geraamde kosten worden onderhoudssubsidies beschikbaar gesteld. Dit gaat jaarlijks om 35.000 euro.
4. *Peuterspeelzalen* worden ondersteund met een jaarlijkse budgetsubsidie. Hiervoor wordt een uitvoeringsovereenkomst met de verzorgende instantie gesloten. Voorheen was dit Stichting Welzijn Middelsee, maar per 1 juli 2015 is dit overgenomen door SISA kinderopvang. Als indicatie van het hiermee gemoeide bedrag kan worden vermeld dat in 2014 een bijdrage in de exploitatiekosten is gedaan van ruim 163.000 euro.

De gemeente is sinds 1 januari 2015 niet meer verantwoordelijk voor het onderhoud van de schoolgebouwen. De schoolbesturen krijgen hiervoor direct budget vanuit het Rijk toegekend. Voor de toekomstige situatie in verband met de opsplitsing van de gemeente is dit dus niet meer van belang. Wel is het zo dat wanneer schoolgebouwen leeg komen te staan, de gemeente weer eigenaar wordt van deze gebouwen. Daarmee is er dus voor de gemeente wel een prikkel om een nieuwe bestemming te zoeken.

Uit de subsidieregels blijkt dat vaak een gemeentelijke bijdrage wordt geleverd die slechts een deel van de onderhoudskosten dekt. Dit is in lijn met het beleid om ook een beroep te doen op de zelfredzaamheid en zelfwerkzaamheid van de subsidie-ontvangers. De gemeen-

² De fictieve kosten worden jaarlijks geactualiseerd. Hierbij baseert de gemeente zich op een kostenopgave die bij een cultuurtechnisch bedrijf wordt opgevraagd voor werkzaamheden op terreinen van verschillende omvang.

te gaat uit van een filosofie waarin niet alleen de overheid verantwoordelijkheid draagt voor de openbare voorzieningen.

Uit de algemene subsidieverordening kan verder worden opgemaakt dat er een groot aantal subsidies worden verstrekt aan gebruikers van de accommodaties in de gemeente. Zo bestaan er subsidies voor jeugd- en jongerenwerk en flankerend ouderenwerk, maar ook voor amateurkunst- en amateursportverenigingen. Ook het maatschappelijk werk in de dorpen wordt gesubsidieerd. Daarnaast wordt via het beleid op het gebied van voorschoolse en vroegschoolse educatie (VVE) geld gestoken in peuters die gebruik maken van de peuterspeelzalen. Dit alles is relevant met het oog op de toekomst: als hierin door de gemeenten na 2018 drastische veranderingen worden aangebracht, kan dat gevolgen hebben voor het maatschappelijk draagvlak van bepaalde voorzieningen.

2.5 Uitvoering van het beleid

In paragraaf 2.4 is al te lezen dat de keuze voor het scenario “Kwaliteit door bundeling en samenwerking” slechts voor twee soorten accommodaties gevolgen zou hebben, te weten voor schoolgebouwen en peuterspeelzalen. Voor dorpshuizen en sportaccommodaties is bij het vaststellen van het beleid in feite al aangegeven dat de toenmalige situatie leidend was en dat alleen bij uitbreidingsaanvragen door dorpshuizen (die gezien de demografische en sociale ontwikkelingen niet direct te verwachten vielen) eventueel samenwerking of bundeling ter sprake zou komen.

In de praktijk is gebleken dat het gekozen beleid nog geen gevolgen heeft gehad voor de accommodaties. Er is uit interviews gebleken dat er geen sprake is geweest van samenwerking of krachtenbundeling in grotere mate dan ten tijde van de vaststelling van het beleid. Het was ook niet direct de bedoeling van het beleid dat er directe actie zou worden ondernomen. De gemeente wil met dit beleid vooral voorbereid zijn op de toekomst. Wanneer onverhoopt de vraag naar voren zou komen wat te doen bij bijvoorbeeld een dreigende sluiting van een accommodatie, is de gemeente er met het beleid op voorbereid en is duidelijk welke maatregelen de gemeente wenselijk acht. Gezien de scenario’s die geschetst zijn voor de ontwikkeling van het aantal kinderen in de dorpen, lijkt dit ook niet onverstandig.

Een voorbeeld waarin het beleid wel gevolg krijgt is de aanstaande sluiting van de school in Kubaard en de stappen die daarop worden ondernomen om een nieuwe bestemming voor het gebouw te vinden. De voortvarendheid die hiermee wordt getoond is mede mogelijk doordat men al weet wat het beleid is.

2.6 Analyse

Een belangrijke observatie die gemaakt moet worden is dat het accommodatiebeleid niet direct een grote koersverandering inhield. Direct bij vaststelling van het beleid is eigenlijk al te lezen in het visiedocument dat voor de dorpshuizen en sportaccommodaties de facto net zo goed het scenario “Behoud van de huidige spreiding” gekozen had kunnen worden. De toenmalige situatie werd immers als grenswaarde en daarmee richtlijn gehanteerd. In de praktijk is gebleken dat voor de andere accommodaties het beleid ook geen gevolg heeft gehad tot nu toe. Het lijkt erop dat de toekomst waarvoor dit beleid bedoeld is, vooralsnog niet is aangebroken.

Een tweede belangrijk punt is de bevinding dat er naast de onderhoudssubsidies in het kader van het accommodatiebeleid indirecte subsidies bestaan die van belang zijn voor het draagvlak voor de accommodaties. Wanneer uitspraken gedaan moeten worden over de toekomst van deze accommodaties, ook na de komende herindeling in 2018, is het van belang deze in ogenschouw te houden.

Accommodatiebeleid in ontvangende gemeenten

3.1 Inleiding

In 2018 zal de gemeente Littenseradiel opgesplitst worden. Hierbij is gekozen voor een variant waarmee vier dorpen binnen een nieuw te vormen gemeente in Noordwest-Friesland komen te liggen, tien dorpen overgaan naar de gemeente Leeuwarden en vijftien dorpen bij Súdwest-Fryslân worden ondergebracht. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het accommodatiebeleid in de twee bestaande ‘ontvangende gemeenten’ is vormgegeven.

3.2 Gemeente Leeuwarden

3.2.1. Sportaccommodaties

Het accommodatiebeleid van de gemeente Leeuwarden is onderverdeeld in meerdere beleidsvelden. Sportaccommodaties vallen onder het sportbeleid. In de beleidsnota “Samen werken aan sport en bewegen in de gemeente Leeuwarden” voor de periode 2012-2016 wordt omschreven dat onderdeel van het beleid is dat de gemeente zelf sportaccommodaties in eigendom en beheer heeft. Het gaat hier om ongeveer 50 sportvelden en een atletiekbaan, zes multifunctionele sporthallen, 31 gymzalen en twee zwembaden. Als eigenaar voert zij ook groot onderhoud uit. Daarnaast is de gemeente enige aandeelhouder in bv SPORT, een organisatie die zich in de rol van uitvoerder van het sportbeleid bezighoudt met het beheer en de exploitatie van accommodaties en onderhoud van sportvelden. Hiervoor is bijna € 6,3 miljoen aan subsidies begroot.

In 2014 is de gemeente Boarnsterhim opgedeeld en is een gedeelte van de gemeente bij Leeuwarden aangesloten. De meeste sportverenigingen in voormalig Boarnsterhim hebben hun was- en kleedruimtes zelf in eigendom. Ze betalen dus ook zelf ozb, beheer- en onderhoudskosten. Hoewel in 2014 een overgangsjaar is ingesteld, vreesden zij dat wanneer ze dezelfde tarieven als de van origine Leeuwarder verenigingen moeten betalen voor huur van velden e.d., dat dit een te grote verhoging van kosten tot gevolg zou hebben. Bij vaststelling van een nieuw sportbeleid zou dus volgens hen rekening gehouden moeten worden met de verschillende uitgangspunten van de verenigingen in voormalig Boarnsterhim en de andere verenigingen.

Op 16 november 2015 is het sportaccommodatiebeleid vastgesteld. De gemeente zal accommodaties en velden (blijven) onderhouden en vraagt daarvoor een bijdrage van de gebruikers. Het standaardtarief wat hiervoor geldt is 20 euro per persoon per jaar. Voor verenigingen die zelf een was- en kleedruimtes bezitten is dit tarief voorlopig vastgesteld op 12,50 euro³. De tarieven zijn daarnaast half zo hoog voor o.a. kaatsverenigingen omdat die niet het hele jaar door gebruik maken van de accommodatie. Leeuwarden kent geen verenigingen die ook zelf velden in bezit hebben dus daar zijn ook geen aparte tarieven voor vastgesteld.

3.2.2. Dorpshuizen

In Leeuwarden is apart beleid opgesteld voor subsidies aan buurt-, wijk- en dorpshuizen. Tien gesubsidieerde instellingen kunnen aangemerkt worden als dorpshuis, in die zin dat zij volgens de begroting in een apart dorp gevestigd zijn. Deze dorpshuizen ontvangen volgens de begroting van 2015 elk een budgetsubsidie van gemiddeld bijna € 10.500. Dit is niet alleen bedoeld voor onderhoud, maar voornamelijk voor het organiseren van activiteiten.

3.2.3. Peuterspeelzalen

Voor peuterspeelzaalwerk wordt in Leeuwarden één subsidie verstrekt, ten bedrage van € 83.000. De subsidie-ontvanger, Sisa Kinderopvang, ontvangt ook in Littenseradiel sinds 1 juli 2015 subsidie voor peuterspeelzaalwerk.

3.2.4. Dorpsbudgetten

Een belangrijke subsidiestroom die indirect de voorzieningen in de dorpen aangaat, zijn de dorpsbudgetten en budgetten voor dorpsbelangen in de gemeente Leeuwarden. Deze budgetten zijn naar eigen inzicht door een dorpsvertegenwoordigend orgaan te besteden voor investeringen ten gunste van het eigen dorp. De bedragen zijn afhankelijk van het aantal inwoners en lopen uiteen van € 1.000 per jaar voor dorpen met enkele tientallen inwoners tot ruim € 25.000 euro per jaar voor Grou (5.748 inwoners).

3.3 Gemeente Súdwest-Fryslân

3.3.1. Sportaccommodaties

Het beleid ten aanzien van buitensportaccommodaties in Súdwest-Fryslân kent een onderverdeling in drie categorieën. Categorie A-voorzieningen betreft accommodaties voor sporten met breed maatschappelijk draagvlak waarvoor financiële steun vanuit de gemeente nodig is om het gebruik voor iedereen toegankelijk te maken. Hiertoe behoren onder andere voetbal-, kaats- en korfbalvelden. Voor deze voorzieningen wordt gemeentelijk eigendom wenselijk geacht maar niet verplicht gesteld. Er is een basispakket voor de inrichting van de accommodatie vastgesteld dat door de gemeente onderhouden wordt. In de meeste gevallen zorgt de gemeente voor het dagelijks onderhoud en het noodzakelijke onderhoud rond de zomerstop. In ruil daarvoor vraagt de gemeente bedragen van bijvoorbeeld € 1.200 per jaar voor voetbalveld en € 600 per jaar voor een kaatsveld. Dit bedrag wordt verlaagd indien verenigingen in het kader van zelfwerkzaamheid helpen bij het onderhoud.

Natuurijsbanen en tennisbanen vallen onder categorie B waarvan de gemeente het verantwoord acht dat deze zonder gemeentelijke bijdrage in stand worden gehouden. Voor binnensportaccommodaties geldt dat het beleid nog niet volledig is vastgesteld. Er is een aantal

³ In eerste instantie was dit op € 15 vastgesteld, maar bij motie van de raad is dit verlaagd naar € 12,50. Daarbij moet vermeld worden dat op dit moment nog niet duidelijk is of hiervoor door de portefeuillehouder dekking kan worden gevonden. Mocht dit niet het geval zijn dan zal de raad opnieuw geraadpleegd worden over dit onderwerp.

sporthallen, gymzalen en zwembaden in eigendom van de gemeente, waarbij nog onderzocht wordt hoe het aanbod van deze voorzieningen in de toekomst ingericht moet worden. Uitgangspunt is daarbij de behoefte vanuit zowel onderwijs als sporters.

3.3.2. Dorpshuizen

Dorpshuizen komen volgens de huidige regels voor subsidieverlening in aanmerking voor een investeringssubsidie voor het uitvoeren van groot onderhoud, renovatie en/of verbouw. Deze kan eens in de vijf jaar worden aangevraagd ten bedrage van maximaal € 15.000 per aanvraag (€ 7.500 voor kleine dorpshuizen met maximaal twee ruimtes). In de begrotingen van 2014 en 2015 is daarnaast een aantal multifunctionele centra en wijkplatformen genoemd die in beide jaren een onveranderde subsidie (hebben) ontvangen, die daarmee van structurele aard lijkt. Het gaat daarbij om bedragen van € 9.000 tot € 81.000. Bovendien ontvangt Stichting Timpaan een subsidie van € 182.000 voor opbouwwerk en ondersteunende inzet bij MFC's, dorpshuizen en wijkgebouwen.

3.3.3. Peuterspeelzalen

Voor peuterspeelzaalwerk wordt € 703 per kind per jaar aan subsidie ter beschikking gesteld om te voorzien in personeels-, huisvestings-, scholing- en overheadkosten.

3.3.4. Kernenbeleid

Ook in Súdwest-Fryslân zijn budgetten beschikbaar voor verbetering van de leefbaarheid in de dorpen. In het zogenaamde kernenfonds is per dorp en stad(swijk) € 1.000 per jaar beschikbaar ter ondersteuning van een vereniging of stichting die de belangen van het dorp behartigt. Daarnaast is er € 300.000 beschikbaar voor investeringsprojecten. Hiervoor kunnen dorpsbewoners plannen indienen die door de gemeente worden beoordeeld.

3.4 Analyse

Uit de verkenning van het beleid in de gemeenten waar de dorpen van Littenseradiel in de toekomst onder komen te vallen komt een beeld naar voren van een veelheid aan financieringsstromen die de accommodaties ten goede komen. Er is wel sprake van sterk uiteenlopende subsidie-structuren die in de verschillende gemeenten bestaan. Directe subsidies voor alleen het onderhoud van de accommodaties zijn niet te onderscheiden in de ontvangende gemeenten. Er wordt meer gewerkt met budgetsubsidies, waarin een bijdrage in de kosten voor het onderhoud zijn meegenomen samen met veel andere kosten. De situatie met betrekking tot eigendom van vooral sportaccommodaties wijkt in Leeuwarden en Súdwest-Fryslân overigens behoorlijk af van die in de gemeente Littenseradiel, wat ook weer zijn weerslag heeft in de relatie van de gemeente tot de beheerders van die accommodaties. Maar over het algemeen kan worden gesteld dat er in elk geval voldoende aanknoop punten zijn om ervoor te zorgen dat accommodaties ook na 2018 in stand gehouden worden.

In Tabel 1 is een samenvatting gegeven van de bovenstaande bevindingen. Geldstromen ten gunste van gebruikers en gerelateerde activiteiten zijn buiten beschouwing gelaten. Hoewel de geldstromen niet goed een op een vertaald worden naar de onderhoudssubsidies zoals die in Littenseradiel gehanteerd worden, is het duidelijk dat er wel degelijk mogelijkheden zijn voor gemeentelijke hulp bij o.a. het onderhoud van de accommodaties.

TABEL 1 SAMENVATTING VAN GELDSTROMEN T.B.V. ACCOMMODATIES

	Leeuwarden	Súdwest-Fryslân	Littenseradiel
Sportaccommodaties	<p>Alle accommodaties zijn in het bezit van de gemeente, die het onderhoud regelt via een aparte bv SPORT.</p> <p>Gebruikstarieven per lid, verlaagd voor verenigingen met kleed- en wasaccommodaties in eigendom.</p>	<p>Onderhoud verzorgd door de gemeente voor o.a. voetbal-, kaats- en korfbalvelden. Geen steun voor o.a. tennisbanen.</p> <p>Gebruikstarieven per veld, verlaagd voor verenigingen die zelfwerkzaamheid tonen.</p>	<p>Sportaccommodaties zijn deels in particulier bezit, deels gemeentelijk eigendom met particulier onderhoud, deels gemeentelijk eigendom en onderhoud. Bij particulier onderhoud 50% van fictieve kosten aan onderhoudssubsidie.</p>
Dorpshuizen	<p>Budgetsubsidie voor o.a. onderhoud, maar ook andere activiteiten. Gemiddeld ruim € 10.000</p>	<p>Vijfjaarlijks beschikking over subsidie voor groot onderhoud. Daarnaast budgetsubsidies tussen € 9.000 en € 81.000</p>	<p>Bijdrage in onderhoudskosten volgens meerjarenplan van 35% van de totale kosten.</p>
Peuterspeelzalen	<p>Eén subsidie aan Sisa Kinderopvang à € 83.000.</p>	<p>Subsidie van ruim € 700 per kind per jaar.</p>	<p>In 2014 een bijdrage in exploitatiekosten van € 163.000</p>
Dorpen algemeen	<p>Dorpsbudgetten voor investeringen in het dorp, afhankelijk van grootte € 1.000-€ 25.000</p>	<p>Kernenbeleid: € 1000 per jaar per dorp plus € 300.000 voor investeringsprojecten.</p>	<p>N.v.t.</p>

Perceptie van beheerders van accommodaties

4.1 Inleiding

Op basis van documentstudies en interviews is het goed mogelijk een beeld te vormen van hoe het beleid vorm heeft gekregen en hoe dit in de praktijk vanuit de gemeente is uitgevoerd. De rekenkamercommissie hecht er daarnaast aan ook de ervaringen en percepties van de beheerders van de accommodaties zelf in het onderzoek te betrekken. Mogelijk zijn er ontwikkelingen die binnen de samenleving spelen, maar die niet direct in beeld zijn bij de gemeentelijke organisatie. Daarnaast is het goed om te weten hoe de beheerders van de accommodaties naar de toekomst kijken, onder meer met het oog op de komende herindelings.

In de onderstaande tabel is samengevat hoeveel beheerders van elk type accommodatie zijn benaderd en hoeveel uiteindelijk hebben gereageerd. Hieruit blijkt dat de respons 88 % was.

TABEL 2 SAMENVATTING VAN DE RESPONS BIJ DE ENQUÊTE ONDER ACCOMMODATIEBEHEERDERS

Type accommodatie	Benaderd	Gereageerd	Respons
Dorpshuizen ⁴	21	16	76 %
Sportaccommodaties	19	19	100 %
Totaal	40	35	88 %

4.2 Afhankelijkheid van subsidies

De respondenten is gevraagd naar de hoogte van de begroting van de accommodatie in 2015 en de hoogte van de structurele subsidie voor onderhoud. Slechts 13 respondenten hebben bij deze vragen bruikbare cijfers doorgegeven. Bij de anderen ontbraken gegevens over de begroting en/of de hoogte van de subsidie. Hieruit komt een sterk uiteenlopend beeld naar voren. De onderhoudssubsidie vormt tussen 2% en 62% van de totale begroting, waarbij het gemiddelde op 26% ligt. Acht respondenten geven aan geen onderhoudssubsidie te ontvangen en daarom hier ook geen gegevens over door heeft gegeven, terwijl uit de

⁴ Onder deze groep zijn twee multifunctionele centra (MFC's) geschaard.

administratie van de gemeente blijkt dat deze accommodaties wel onderhoudssubsidie hebben ontvangen. Dit wordt mogelijk verklaard door het feit dat bij niet alle accommodaties jaarlijks onderhoud wordt uitgevoerd, waardoor deze ook niet jaarlijks subsidie ontvangen.

In Tabel 3 geven we een beeld van welke indirecte gemeentelijke steun bij de respondenten in beeld is. We zien dat 70% van de accommodatiebeheerders geen zicht heeft op indirecte subsidies aan gebruikers. Vooral uit het percentage sportaccommodaties dat aangeeft dat gebruikers geen subsidie ontvangen, terwijl uit de subsidieverordeningen blijkt dat dit voor bijna alle sportverenigingen wel het geval is, valt op te maken dat er vanuit de beheerders geen goed zicht is op alle financiële stromen die indirect het gebruik van de accommodatie beïnvloeden.

TABEL 3 INDIRECTE FINANCIËLE STEUN (N=33)

Vorm van steun	Dorpshuis	Sport	Totaal
Geen	57 %	79 %	70 %
Subsidies aan gebruikers	43 %	11 %	24 %
Nutsvoorzieningen (onderhoud terrein)	7 %	16 %	12 %

Tabel 4 geeft een illustratie van inkomstenbronnen buiten subsidies van gemeenten om. Er zijn hierbij meerdere antwoorden mogelijk. Bijna alle accommodaties vragen geld voor het gebruik van de accommodaties. Sponsorbijdragen komen bij de meerderheid van sportaccommodaties voor maar bijna niet bij dorpshuizen. Donaties komen betrekkelijk weinig voor, maar daarbij moet worden aangetekend dat het goed denkbaar is dat dergelijke inkomensstromen bij de gebruikers (verenigingen e.d.) terecht komen in plaats van bij de accommodatie zelf. Datzelfde geldt voor inkomsten uit kantines en kiosken, wat een verklaring is voor het feit dat dorpshuizen vaker dergelijke inkomsten zeggen te ontvangen dan sportaccommodaties.

TABEL 4 INKOMSTEN VOOR ACCOMMODATIES NAAST GEMEENTELIJKE SUBSIDIES (N=33)

Inkomstenbron	Dorpshuis	Sport	Totaal
Inkomsten van gebruikers (huur, contributie)	86 %	74 %	79 %
Sponsorbijdragen	7 %	53 %	33 %
Inkomsten vanuit de kantine/kiosk	21 %	11 %	15 %
Donaties	21 %	11 %	15 %
Subsidies, niet van de gemeente	7 %	5 %	6 %

De cruciale stelling die we voor dit onderwerp hebben voorgelegd aan de respondenten die jaarlijks subsidie ontvangen is als volgt:

“De gemeentelijke subsidie is van groot belang voor het voortbestaan van mijn accommodatie.”

Driekwart van de respondenten zijn het hier geheel mee eens, een vijfde is het eens en een respondent staat neutraal tegenover de stelling. Niemand is het (geheel) oneens met de stelling.

TABEL 5 STELLING: DE GEMEENTELIJKE SUBSIDIE IS VAN GROOT BELANG VOOR HET VOORTBESTAAN VAN MIJN ACCOMMODATIE (N=20)

	Dorpshuis	Sport	Totaal
Geheel mee eens	43 %	92 %	75 %
Eens	43 %	8 %	20 %
Neutraal	14 %	0 %	5 %

De toelichtingen bij deze stelling laten weinig aan de verbeelding over:

“Yn in lytse mienskip binne subsydzjes fan de gemeente krúsjaal foar it fuortbestean fan in doarpshûs.”

“Zonder subsidie moet de huur van de verenigingen zoveel omhoog dat het voortbestaan van de verenigingen niet meer mogelijk is.”

Hoewel er sprake kan zijn van enige mate van tactisch antwoorden, geven de reacties op deze stelling een duidelijk beeld: het belang van de subsidies wordt vrijwel unaniem benadrukt door de beheerders van accommodaties.

4.3 Gevolgen van het accommodatiebeleid

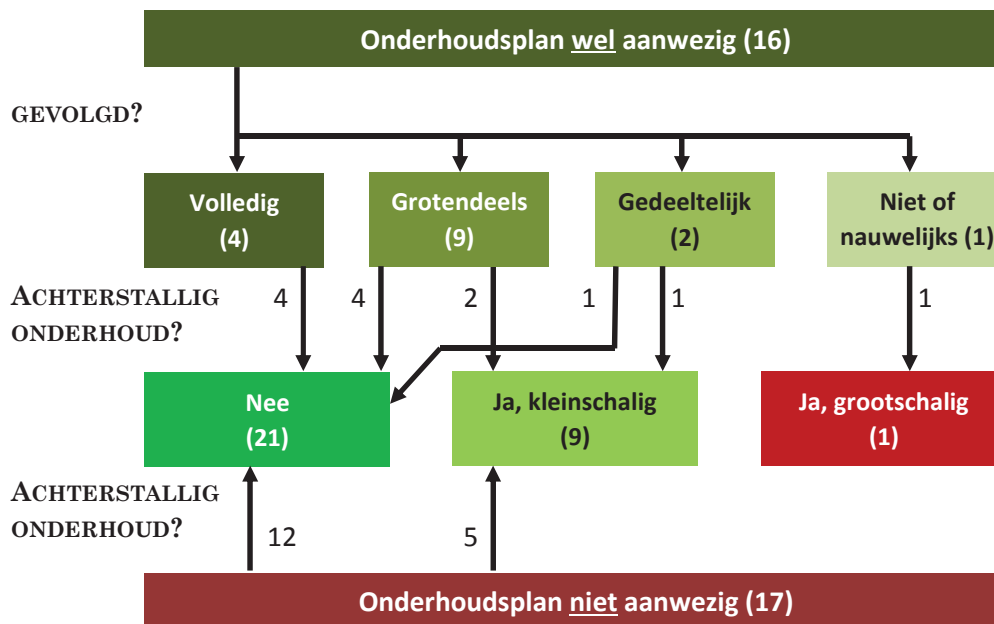
Gevraagd naar de gevolgen van het accommodatiebeleid voor de eigen accommodatie, geeft een enkele respondent aan dat bij nieuwbouwplannen wel getoetst is aan het beleid. Daarmee is aangetoond dat het beleid wel in uitvoering wordt gebracht. De overige respondenten geven aan geen directe gevolgen van het accommodatiebeleid te hebben ervaren. Dit is in lijn met de eerdere bevindingen uit interviews en documentatie.

Het subsidiebeleid kan gevolgen hebben gehad voor de staat van onderhoud van de accommodaties. We hebben in de enquête gevraagd of er voor de accommodaties een meerjarig onderhoudsplan bestaat, en zo ja, in welke mate dit gevolgd is. Daarbij moet worden opgemerkt dat een meerjarig onderhoudsplan alleen bij dorpshuizen verplicht is voor het ontvangen van subsidie. Bij sportaccommodaties wordt een subsidie verstrekt op basis van de fictieve kosten van het onderhoud, waarbij de gemeente zich baseert op een prijsopgave van een cultuurtechnisch bedrijf. Overigens hebben vier dorpshuizen aangegeven geen meerjarig onderhoudsplan te hebben, terwijl drie sportverenigingen wel een dergelijk plan hebben.

We hebben ook gevraagd of er sprake is van achterstallig onderhoud en zo ja in welke mate dit zich voordoet. Het is interessant om na te gaan of er verband is tussen de aanwezigheid van een onderhoudsplan, de mate waarin dit is opgevolgd, en de vraag of er achterstallig onderhoud geconstateerd is. Deze samenhang is in het onderstaande schema (Figuur 1) weergegeven.

Bij iets meer dan de helft van de accommodaties is geen meerjarig onderhoudsplan vastgesteld. Dit heeft echter geen waarneembaar effect op de onderhoudsstaat. Voor vrijwel alle accommodaties geldt dat er hoogstens kleinschalig achterstallig onderhoud bestaat. Eén accommodatie heeft het vastgestelde onderhoudsplan niet gevolgd en kampt nu met groot-schalig achterstallig onderhoud.

FIGUUR 1 ONDERHOUDSPANNEN EN ACHTERSTALLIG ONDERHOUD BIJ ACCOMMODATIES



4.4 Beeld van de toekomst

Het beeld van de toekomst wordt deels bepaald door de gemeentelijke herindeling in 2018. Hiernaar gevraagd blijken de respondenten er goed van op de hoogte onder welke gemeente zij komen te vallen. Twee respondenten geeft geen antwoord.

TABEL 6 BEKENDHEID RESPONDENTEN MET TOEKOMSTIGE GEMEENTE (N=35)

	Dorpshuis	Sport	Totaal	Aandeel
Leeuwarden	5	6	11	31 %
Súdwest-Fryslân	6	10	16	46 %
Nieuwe gemeente in Noordwest-Friesland	3	3	6	17 %
Onbekend	2	0	2	6 %

Acht respondenten (28%) antwoorden bevestigend op de vraag of zij een verandering in de gemeentelijke subsidies verwachten, vijf respondenten (18%) verwachten dat niet. Opvallend is dat alle respondenten die een verandering verwachten ook inschatten dat dit een verlaging van de gemeentelijke subsidies betekent. In de toelichting wordt een aantal malen aangegeven dat men verwacht dat er in een grotere gemeente minder aandacht is voor de accommodaties op het platteland.

TABEL 7 VERWACHTINGEN OVER VERANDERING IN GEMEENTELIJKE SUBSIDIE (N=35)

	Dorpshuis	Sport	Totaal
Verwacht een grote verlaging	6 %	26 %	17 %
Verwacht een kleine verlaging	0 %	11 %	6 %
Verwacht geen verandering	44 %	5 %	23 %
Weet niet	50 %	58 %	54 %

In Tabel 8 is aangegeven wat de respondenten voor mogelijkheden zien wanneer de gemeentelijke subsidies inderdaad verlaagd zouden worden. Meerdere antwoorden waren mogelijk.

TABEL 8 ALTERNATIEVE INKOMSTENBRONNEN OF BESPARINGSMOGELIJKHEDEN BIJ VERLAAGDE SUBSIDIES (N=34)

Inkomstenbron	Dorpshuis	Sport	Totaal
Verhoging van gebruikerstarieven	47 %	58 %	53 %
Meer inkomsten uit andere bronnen vergaren (sponsoring, donaties, etc.)	33 %	37 %	35 %
Openingstijden beperken / personeelsbestand verkleinen	0 %	0 %	0 %
Onderhoud versoberen	40 %	26 %	32 %
Samenwerken met andere accommodaties	0 %	5 %	3 %
Fuseren met andere accommodaties	0 %	11 %	6 %

Wat opvalt is dat door de meeste accommodaties een verhoging van gebruikerstarieven als oplossing wordt gezien. Het beperken van openingstijden of verkleinen van het personeelsbestand levert geen besparing op volgens de respondenten. Dit kan komen omdat slechts één respondent melding maakt van betaald personeel, voor een klein aantal uren in de week. Een beperking van openingstijden zal dus in de meeste gevallen alleen resulteren in een kleinere aanspraak op vrijwilligers, maar dit levert dan nauwelijks kostenbesparing op.

De laatste twee opties zijn in het bijzonder interessant omdat die een uitwerking zijn van het huidige accommodatiebeleid. Voor samenwerken of fuseren met andere accommodaties lijkt vooralsnog niet veel animo te zijn. Slechts één respectievelijk twee respondenten (beiden sportaccommodaties) zien dit als besparingsmogelijkheid voor de toekomst. Op het eerste oog zou men daarmee kunnen spreken van een verschil tussen de opvattingen van de gemeente en van 'het veld', ware het niet dat de respondenten alleen maar accommodaties beheren die volgens het beleid in de huidige vorm blijven bestaan.

Om het perspectief voor de toekomst in een breder verband te onderzoeken, is ook de vraag gesteld naar welke risico's men in het algemeen ziet voor de eigen accommodatie. De antwoorden zijn in onderstaande Tabel 9 gepresenteerd. Eerder is al het beeld ontstaan dat men in belangrijke mate afhankelijk is van gemeentelijke subsidie en dat men een afname hiervan vreest. Nu blijkt ook dat 68% van de respondenten deze afname als risico beschouwt. Opgemerkt moet worden dat vooral de sportaccommodaties hiervoor vrezen, al is dit percentage bij dorpshuizen ook aanzienlijk.

Daarnaast vreest bijna de helft van de respondenten dat het moeilijker wordt om een beroep op voldoende vrijwilligers te doen. Bijna alle accommodaties hebben één of meerdere vrijwilligers die helpen bij het beheer en onderhoud, maar het is de vraag in hoeverre dat in stand blijft in de toekomst. Een deel vreest ook voor afnemende belangstelling van gebruikers, wat vooral samen kan hangen met zorgen over demografische ontwikkelingen in het dorp. Afname van donaties of andere dan gemeentelijke subsidies speelt amper een rol.

TABEL 9 MOGELIJKE RISICO'S IN DE TOEKOMST (N=34)

Knelpunt	Dorpshuis	Sport	Totaal
Afbouw van gemeentelijke subsidies	53 %	79 %	68 %
Minder vrijwilligers beschikbaar	33 %	53 %	44 %
Bevolkingskrimp/vergrijzing	40 %	16 %	26 %
Afnemende belangstelling van gebruikers	33 %	26 %	29 %
Afname van donaties	0 %	11 %	6 %
Afbouw van andere subsidies	0 %	11 %	6 %

4.5 Analyse

Er is een aantal conclusies te trekken op basis van de resultaten van de enquête. Allereerst valt op dat het beeld dat ontstaat uit de documentstudie en interviews wordt bevestigd door de respondenten. Dat betreft een accommodatiebeleid dat nauwelijks veranderingen op korte of middellange termijn heeft opgeleverd, in elk geval voor wat betreft eventuele bundeling of samenwerking. Hier speelt wel mee dat onderwijsaccommodaties en peuterspeelzalen niet zijn meegenomen. Voor de eerste groep is niemand benaderd omdat onderwijshuisvesting sinds 1 januari 2015 niet meer onder gemeentelijke verantwoordelijkheid valt, de tweede betreft één uitvoerende instantie die vanwege die unieke positie minder geschikt is voor bevraging via deze enquête.

Met het oog op de toekomst lijkt te kunnen worden gesteld dat het huidige beleid over het algemeen niet heeft geleid tot achterstallig onderhoud. Voor de ontvangende gemeenten lijkt er na de herindeling niet sprake van 'lijken in de kast'. Een belangrijk punt met het oog op de toekomst is de grote afhankelijkheid van subsidies die door een belangrijk deel van de respondenten wordt geschetst. Het voortbestaan van veel van de accommodaties lijkt af te hangen van gemeentelijke subsidies, waarmee het belang van een goede overgang naar de nieuwe situatie onderstreept wordt.

Overigens is bij het uitvoeren van het onderzoek opgevallen dat een goed overzicht van contactgegevens van de respondenten niet direct voorhanden was. Dit geeft te denken over de controle die de gemeente indien zij dat wenst kan uitoefenen op de gesubsidieerde instellingen.

Conclusie en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Dit onderzoek is uitgevoerd om een antwoord te krijgen op de volgende centrale onderzoeksvraag:

Hoe is het accommodatiebeleid van de gemeente Littenseradiel uitgevoerd, hoe vindt het financiële beheer door de accommodaties plaats, welke knelpunten doen zich daarbij voor en hoe kunnen deze knelpunten opgelost worden?

Voor beantwoording van deze vraag zijn vier onderzoeksthema's opgesteld, waarbinnen enkele deelvragen zijn geformuleerd. We hanteren deze indeling ook voor het trekken van onze conclusies.

Onderzoeksthema 1: uitvoering van het accommodatiebeleid

1. Hoe is door de gemeente uitvoering gegeven aan het Visiedocument Accommodatiebeleid?

Ten eerste constateren we dat bij de vaststelling van het beleid al is bepaald dat dit beleid voor wat betreft dorpshuizen en sportaccommodaties vooralsnog geen gevolgen zou hebben. Als norm is voor die accommodaties de toenmalige situatie gehanteerd en slechts bij eventuele uitbreidingen zou gekeken moeten worden naar hoe die in het beleid zouden passen. In de praktijk is gebleken dat er wat dit betreft niks is veranderd, wat bevestigd wordt door zowel de gemeente als de beheerders van de accommodaties.

Voor scholen en peuterspeelzalen zouden eventueel gevolgen kunnen bestaan, maar ook hierbij geldt dat er in de praktijk nog vrijwel niks is gebeurd. Pas recent is bekend geworden dat een school zal sluiten, en dat daarmee gekeken moet worden hoe dit gebouw nog door de lokale gemeenschap gebruikt kan worden. Hiermee wordt wel in lijn met het accommodatiebeleid gewerkt. De algemene indruk die ontstaat is dat het beleid is vastgesteld met het oog op de toekomst, maar dat die toekomst in de afgelopen vier jaar nog niet echt is aangebroken.

2. Is het beleid uitgewerkt in uitvoeringsplannen of andere schriftelijke documenten?

Er zijn geen uitvoeringsplannen of andere schriftelijke documenten opgesteld waarin het accommodatiebeleid verder is uitgewerkt. Mogelijk komt dit omdat voor het overgrote deel van de accommodaties het beleid geen verandering van de situatie in 2011 inhield.

Het beleid zou gevolgen kunnen hebben gehad voor de subsidieregels in de gemeente. In de Algemene Subsidieverordening en de bijbehorende beleidsregels zijn echter geen verwijzingen naar het subsidiebeleid te vinden, noch zijn er regels te vinden waaruit direct blijkt dat op samenwerking of krachtenbundeling wordt gestuurd.

3. Vindt de uitvoering van het beleid plaats conform het Visiedocument (naar de letter en/of de geest)?

Zoals gezegd hield het accommodatiebeleid in de praktijk voor dorpshuizen en sportaccommodaties vooralsnog geen veranderde situatie in. Wat dat betreft is de uitvoering van het beleid dus conform de geest van het Visiedocument geweest. Voor scholen en peuterspeelzalen heeft zich pas recent de eerste gelegenheid voorgedaan waarin gekeken kon worden naar krachtenbundeling, en te zien is dat de gemeente daadwerkelijk serieus kijkt naar mogelijkheden in deze richting.

Onderzoeksthema 2: Financieel beheer

4. In hoeverre is er ten aanzien van de relevante accommodaties/voorzieningen sprake van systematische meerjarige onderhoudsplanningen en begrotingen en in welke mate wordt hier uitvoering aan gegeven?

Op basis van de enquête kan worden geconcludeerd dat iets minder dan de helft van de accommodaties een meerjarige onderhoudsplanning heeft. Deze plannen worden over het algemeen volledig, grotendeels of in een enkel geval gedeeltelijk opgevolgd. Slechts in een enkel geval wordt er niet of nauwelijks gekeken naar het plan bij het uitvoeren van onderhoud.

Overigens is er slechts in een geval sprake van grootschalig achterstallig onderhoud, ondanks dat de onderhoudsplannen niet altijd volledig worden gevolgd. Wat verder opvalt is dat hoewel onderhoudsplannen alleen voor dorpshuizen verplicht zijn, deze ook door een aantal sportaccommodaties gehanteerd worden.

5. Welk deel van de begrotingen van accommodaties wordt gedekt door gemeentelijke subsidies?

Op basis van de respons van de enquête is op deze vraag geen kwantitatief antwoord te geven. De kwaliteit van de beantwoording van de vragen die hieraan ten grondslag zouden liggen is onvoldoende om betrouwbare cijfers te presenteren.

6. In hoeverre is er ten aanzien van de relevante accommodaties/voorzieningen sprake van afhankelijkheid van gemeentelijke bijdragen of gemeentelijke subsidie?

Los van het feit dat op de vorige onderzoeksvraag geen goede cijfermatige beantwoording mogelijk is, is het beeld ten aanzien van de afhankelijkheid van gemeentelijke subsidies vrij eenduidig. Van de respondenten geeft 95 % aan dat het voortbestaan van de accommodatie in grote mate afhangt van de gemeentelijke subsidie. Dit is consistent met het feit dat 70%

van de respondenten aangeeft een mogelijke verlaging van gemeentelijke subsidies als risico voor de toekomst te zien.

7. In hoeverre ontvangen accommodaties indirecte subsidies van de gemeente?

Bij de accommodatiebeheerders zelf bestaat niet altijd een goed beeld van de indirecte subsidies die relevant zijn voor hun accommodatie. Toch zijn deze wel degelijk relevant. Zowel sportverenigingen als diverse verenigingen en activiteiten op het gebied van welzijn ontvangen subsidie van de gemeente. Dit zorgt ervoor dat het gebruik en daarmee het draagvlak voor de voorzieningen in stand blijft.

8. Welke andere inkomstenbronnen hebben accommodaties?

Bijna alle accommodaties vragen bijdragen van gebruikers in de vorm van huur of contributie. Daarnaast vormen sponsorbijdragen en verkoopresultaten van kantines of kiosken voor een op de vijf accommodaties een bron van inkomsten. Donaties worden ook genoemd als inkomstenbron, maar deze vorm komt relatief weinig voor.

9. In hoeverre is hierbij sprake van afhankelijkheid van derde bijdragen?

Er is slechts één accommodatie die een structurele bijdrage van andere overheden of instanties ontvangt. Daarmee bestaat dus ook geen risico dat deze ineens zouden wegvallen en dat accommodaties vervolgens grootschalig een beroep zouden moeten doen op de gemeente.

Onderzoeksthema 3: Knelpunten

10. In hoeverre is er naar de mening van de onderzoekers en van betrokkenen sprake van acute of dreigende knelpunten, risico's of leemtes van financiële aard die de continuïteit bedreigen?

Met het oog op de toekomst worden door de beheerders van accommodaties knelpunten verwacht met betrekking tot demografische ontwikkelingen en afnemend draagvlak voor voorzieningen onder doelgroepen en vrijwilligers. Wat dat betreft is het goed dat het accommodatiebeleid al is vastgesteld met het oog op deze ontwikkelingen. Maar dit zijn niet de voornaamste zorgen van de respondenten.

De instandhouding van de accommodaties gebeurt voor een belangrijk deel met behulp van gemeentelijke subsidies, onder andere voor het onderhoud van deze gebouwen en velden. Deze subsidies zijn van groot belang, blijkt uit de resultaten van de enquête. Er lijkt op dit moment nauwelijks sprake te zijn van serieus achterstallig onderhoud, op een enkel geval na, dus daarmee lijken de zaken op orde. Maar mochten subsidies wegvallen, en de vrees daarvoor is aanzienlijk onder de respondenten van de enquête, dan ziet men daarin grote risico's. Daarbij moet ook in het oog worden gehouden dat ook subsidiestromen aan gebruikers van de accommodaties een rol spelen. In de ontvangende gemeenten hebben deze subsidiestromen weer andere vormen, eigenschappen en voorwaarden. Er zal dus ook rekening moeten worden gehouden met veranderende financieringsstructuren ten aanzien van de accommodaties.

11. Waar zijn de knelpunten aan te wijzen? Aan de gemeente (beleid, uitvoering), de accommodaties en/of maatschappelijke ontwikkelingen?

Voor wat betreft het mogelijke afnemende draagvlak voor voorzieningen is uiteraard geen verwijt te maken. Het beleid moet wel rekening houden met deze ontwikkeling en dat is het geval. In een enkel geval is groot achterstallig onderhoud geconstateerd. Dit is bij een accommodatie waar het onderhoudsplan wel is opgesteld maar niet gevolgd. Zonder na te gaan wat de reden hiervoor is valt niet direct een partij aan te wijzen aan wie dit te wijten valt.

Een gevreesde afname van gemeentelijke subsidies wordt als grootste knelpunt ervaren door de respondenten van de enquête, terwijl een verkenning van het accommodatiebeleid in de ontvangende gemeenten niet bevestigt dat deze vrees terecht is. Er bestaan dus ongegronde zorgen in het veld. Dat is de gemeente nu nog niet te verwijten, maar het is wel goed wanneer deze situatie van onduidelijkheid niet lang aanhoudt.

Onderzoeksthema 4: Oplossingen

Voor dit thema zijn drie onderzoeksvragen opgesteld, die we tegelijk zullen beantwoorden.

12. Hoe kunnen oplossingen worden geboden voor de knelpunten?

13. In hoeverre zijn de betrokkenen van mening dat zij in staat zijn te voorzien in de knelpunten?

14. Welke rol kan de (toekomstige) gemeente spelen in het ondervangen van de knelpunten?

In het geval van grootschalig achterstallig onderhoud is het van belang dat achterhaald wordt waarom de beheerders niet in staat zijn geweest om het onderhoudsplan te volgen. De gemeente zal vervolgens moeten bekijken of het draagvlak zowel in maatschappelijk als bestuurlijk opzicht voldoende is om voor zichzelf een meer actieve rol in de herstelwerkzaamheden te kiezen. Die afweging valt buiten de scope van dit onderzoek. In het algemeen kan worden gesteld dat de rol die de gemeente heeft gekozen wel voldoende is.

Het tweede knelpunt betreft de vrees die bij beheerders van accommodaties bestaat voor het wegvallen van gemeentelijke subsidies, zeker gezien het feit dat ook in de ontvangende gemeenten beleid wordt gevoerd op het in stand houden van accommodaties in de wijken en dorpen. De vrees lijkt dus vooralsnog niet gerechtvaardigd.

De gemeente heeft hierin twee taken. Primair betreft dit het in goede banen leiden van de overgang van accommodaties naar de ontvangende gemeenten. Er zal nader in kaart moeten worden gebracht welke directe en indirecte subsidies helpen bij het in stand houden van de accommodaties en het maatschappelijk draagvlak ervan en gekeken moeten worden hoe dit aansluit op de bestaande regelingen in de ontvangende gemeenten. Zo nodig zal de gemeente moeten inzetten op het opzetten van tijdelijke regelingen waarmee de accommodaties zich kunnen aanpassen op de nieuwe situatie.

Secundair zal de gemeente energie moeten steken in de voorlichting naar accommodatiebeheerders en -gebruikers met betrekking tot ontwikkelingen in de toekomst, de rol die de gemeente daarin zal oppakken en de doelen die daarbij zullen worden nagestreefd. De vrees voor afnemende gemeentelijke steun lijkt vooralsnog gebaseerd op angst voor het onbekende, en met de juiste communicatie kan die in belangrijke mate worden weggenomen.

5.2 Naar een bestendige toekomst voor de accommodaties

Met de gemeentelijke herindeling in het verschiet moet de gemeente met het oog op de accommodaties op twee bordes schaken: een voor de periode tot aan de herindeling en een voor de periode erna. Voor de komende ruim twee jaar blijkt het huidige beleid te voldoen. Er is wel hier en daar sprake van klein achterstallig onderhoud en één enkele accommodatie heeft wat dat betreft grotere problemen, maar het algemene beeld is dat de instandhouding van voorzieningen in de dorpen succesvol verloopt en dat er geen reden is om op korte termijn nog wijzigingen in het beleid aan te brengen. Dit is voldoende toekomstbestendig om tot aan de herindeling richting te geven bij mogelijk opkomende kwesties. Daarbij moet vermeld worden dat het feit dat tijdens dit onderzoek bleek dat contact leggen met een groot aantal subsidienten soms erg moeizaam ging. Vanuit het oogpunt van grip en controle van de gemeente op deze accommodaties, is het een goede eerste stap om dit voortaan op orde te houden. Dit leidt tot de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 1: Zorg ervoor dat contactgegevens van gesubsidieerde instellingen beschikbaar zijn en te allen tijde actueel blijven.

De belangrijkste taak voor de gemeente is het bewerkstelligen van een goede overgang van de accommodaties naar de nieuwe gemeenten. De ambitie vanuit Littenseradiel zal logischerwijs zijn om de voorzieningen in stand te houden; er kan weliswaar sprake zijn van afnemend draagvlak en noodzaak tot bundeling in de toekomst, maar het kan niet zo zijn dat dit draagvlak in de dorpen ineens afneemt na een bestuurlijke verandering zoals een herindeling. Na die constatering en de vaststelling dat subsidies van groot belang zijn voor de accommodaties, is het zaak een goed beeld te krijgen van alle mogelijke te verwachten knelpunten.

De gemeente Littenseradiel zou hierin samen met de beheerders van accommodaties en de ontvangende gemeenten moeten optrekken. De beheerders dienen te worden ingelicht over de inhoud van dit rapport en daarnaast geïnformeerd te worden over de subsidies die voor hen in de toekomst van belang (kunnen) zijn. Vervolgens kan de gemeente met de beheerders in gesprek gaan over eventueel te verwachten knelpunten. Als derde stap is het aan te bevelen al voor de herindeling het initiatief te nemen voor het op gang brengen van de dialoog tussen de beheerders en de ontvangende gemeenten. Zo kunnen mogelijke knelpunten vroegtijdig worden aangepakt.

Aanbeveling 2: Verstrek het rapport evenals de strekking van bestaande regelingen in de ontvangende gemeenten aan de exploitanten van de accommodaties. Ga op basis hiervan met hen in gesprek over de vraag of per accommodatie problemen te verwachten zijn bij overgang naar een nieuwe gemeente. Dring, ingeval er sprake is van potentiële knelpunten, bij de ontvangende gemeenten aan op aanpassing van beleid of een goede overgangsregeling.

Op 1 januari 2014 is de gemeente Boarnsterhim opgeheven en – net als met de gemeente Littenseradiel het geval zal zijn – opgesplitst in meerdere gemeente. Ook bij de opsplitsing van Boarnsterhim was het in stand houden van voorzieningen een belangrijk aandachtspunt. De vijf betrokken (toenmalige) gemeenten hebben in 2011 een *Intentieovereenkomst voorzieningen* afgesloten waarin de intentie is uitgesproken om het voorzieningenniveau in het sociale domein gelijk te houden in vergelijking met de oude situatie in de gemeente Boarnsterhim. Er komen vijf onderwerpen aan de orde: publieke voorzieningen, dorpen (voorzieningenniveau), welzijn en zorg (meitinkers, Empatec), beheer openbare ruimte en beleidsvoornemens.

De intentieovereenkomst, ondertekend door de burgemeesters, richtte zich dus niet specifiek op accommodaties, maar die kunnen er in principe uiteraard wel deel van uitmaken. De intentieovereenkomst was niet juridisch bindend of anderszins afdwingbaar. Alle betrokkenen zijn het er (desondanks) over eens dat de afspraken nagekomen worden en de voorzieningen in stand zijn gebleven. Het is aan te raden dat de gemeente Littenseradiel een dergelijke intentieovereenkomst ook afsluit met de ontvangende gemeenten. Het uitgangspunt moet hierbij zijn dat het voorzieningenniveau (in brede zin) op ten minste hetzelfde niveau wordt gehouden.

Een bijkomend voordeel van het afsluiten van een dergelijke overeenkomst is dat daarmee in een vroegtijdig stadium al in overleg wordt getreden met de betreffende gemeenten en ook vroegtijdig duidelijkheid zal ontstaan over eventuele consequenties van de herindeling voor de accommodaties. Complicatie is wel dat de derde ontvangende gemeente op dit moment zelf nog door middel van een herindeling gevormd moet worden, dus de intentieovereenkomst zal vooralsnog alleen afgesloten kunnen worden met Leeuwarden en Súdwest-Fryslân. Allicht kan de intentieovereenkomst als input worden gebruikt bij het opzetten van (het beleid van) de derde ontvangende gemeente, daarom luidt het advies:

Aanbeveling 3: Sluit een intentieovereenkomst af met de ontvangende gemeenten waarin de intentie wordt uitgesproken om het voorzieningenniveau (in brede zin) op ten minste hetzelfde niveau te houden als in de huidige situatie in Littenseradiel. Op basis daarvan kunnen ook maatregelen worden gevraagd voor knelpunten die zich na de overgang nog zouden voordoen.

Als laatste is het van belang dat de accommodaties mee worden genomen in de acties die de gemeente in hun belang wil oppakken. Dit levert allereerst winst op in de vorm van weggenomen bezorgdheid. Men moet weten dat de gemeente serieus aandacht schenkt aan een goede overgang en hoe dat gerealiseerd kan worden. Ten tweede kunnen accommodaties zo beter geprikkeld worden mee te denken en mee te werken aan het in goede banen leiden van de overgang naar 2018. Door een gedeeld belang kan dit het proces alleen maar verbeteren. De zesde aanbeveling luidt dan ook:

Aanbeveling 4: Betrek de accommodaties bij het overgangsproces o.a. in de vorm van goede periodieke communicatie.

Bijlage 1: Vragenlijst enquête

In opdracht van de rekenkamercommissie Littenseradiel voert Pro Facto momenteel een onderzoek uit naar het accommodatiebeleid in de gemeente Littenseradiel. Een onderdeel hiervan is een enquête onder contactpersonen bij accommodaties die een subsidie ontvangen van de gemeente.

In deze enquête zullen wij u vragen stellen over uw accommodatie en de organisatie die daarbij hoort, het financiële plaatje bij uw accommodatie, uw beeld van het beleid en uw visie op de toekomst van uw accommodatie.

Het is van belang te melden dat wij geen onderzoek doen naar de toekenning van individuele subsidies. Het gaat ons om het algemene beeld van de accommodaties die voor subsidie in aanmerking zijn gekomen. De gegevens zullen niet door ons of door de gemeente worden gebruikt om de toekenning van subsidies aan bepaalde accommodaties te verhogen of te verlagen.

Voor beantwoording over de financiële situatie is het handig als u de meest recente begroting en jaarrekening van de accommodatie bij de hand heeft. Wij zullen hier een aantal globale cijfers uit opvragen.

Algemene vragen

0. Voor welke accommodatie vult u deze enquête in?

.....

1. Bij welk type accommodatie bent u betrokken?

- Sportaccommodatie
- Dorpshuis
- Anders, namelijk

.....

2. Is uw accommodatie in eigendom of in dat van de gemeente?

- De accommodatie is geheel in eigendom van uw organisatie
- Delen van de accommodatie zijn in eigendom van de gemeente
- De accommodatie is geheel in eigendom van de gemeente

3. Heeft de accommodatie betaald personeel in dienst?

We zijn specifiek geïnteresseerd in werknemers die helpen de accommodatie te beheren en onderhouden. Werknemers die alleen actief zijn met bijvoorbeeld het geven van training of onderwijs vallen buiten dit onderzoek.

- Ja, namelijk (aantal FTE*)
- Nee

**) FTE staat voor full time employee. 1 FTE staat voor één voltijd medewerker voor 40 uur per week. Wanneer er een medewerker 10 uur per week bij uw accommodatie werkt, is dat dus gelijk aan 0,25 FTE.*

4. Heeft de accommodatie vrijwilligers?

We zijn specifiek geïnteresseerd in vrijwilligers die helpen de accommodatie te beheren en onderhouden. Vrijwilligers die alleen actief zijn met bijvoorbeeld het geven van training of onderwijs vallen buiten dit onderzoek.

- Ja, namelijk (aantal)
- Nee

5. Hoeveel gebruikers heeft uw accommodatie wekelijks?

Eén antwoord mogelijk

- Minder dan 10
- 10 tot 25
- 25 tot 50
- 50 tot 100
- 100+

6. Moeten gebruikers betalen voor het gebruik van uw accommodatie, in de vorm van entree, huur of een abonnement?

- Ja
- Nee

7. Zo ja, kunt u een beeld schetsen van de hoogte van de tarieven voor uw gebruikers?

Inkomsten

8. Wat is de hoogte van de begroting van uw accommodatie voor 2015?

.....

9. Krijgt u jaarlijks subsidie voor uw accommodatie van de gemeente?

Ja

Nee

10. Hoeveel subsidie ontvangt u in 2015 van de gemeente?

.....

11. Is dit bedrag afwijkend van het jaar ervoor?

Ja, in 2014 ontvingen wij (bedrag)

.....

Nee

12. Heeft u naast (of in plaats van) structurele jaarlijkse subsidie ook een incidentele subsidie ontvangen, bijvoorbeeld een investeringssubsidie?

Een incidentele subsidie is een subsidie die slechts eenmalig verstrekt wordt, zonder uitzicht op herhaling in volgende jaren. Hierbij richten we ons op subsidies voor investering in, of beheer/onderhoud van de accommodatie.

Ja (Omschrijf a.u.b. de subsidie, met bedrag en bestemming)

.....

Nee

13. Steunt de gemeente uw accommodatie ook indirect financieel, dat wil zeggen op andere manieren dan jaarlijkse subsidie?

Meerdere antwoorden mogelijk

Ja, in de vorm van subsidies aan verenigingen die van de accommodatie gebruik maken

Ja, verlaagde huur

Ja, door middel van betaling van nutsvoorzieningen

Ja, anders namelijk

.....

Nee

Inkomsten

14. Welke andere inkomsten heeft u naast de eventuele subsidie van de gemeente Littenseradiel?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Gebruikersinkomsten
- Sponsoring
- Andere subsidie van bijvoorbeeld de provincie/stichtingen
- Donaties
- Anders, namelijk

.....
 Geen

15. Stelling: de gemeentelijke subsidie is van groot belang voor het voortbestaan van mijn accommodatie

U hoeft deze vraag niet in te vullen als u geen structurele subsidie ontvangt. Eén antwoord mogelijk.

- Geheel eens
- Eens
- Neutraal
- Oneens
- Geheel oneens
- Weet niet/geen mening

16. Kunt u uw antwoord toelichten?

U hoeft deze vraag niet in te vullen als u geen structurele subsidie ontvangt.

Accommodatiebeleid

In 2012 heeft de gemeente een accommodatiebeleid vastgesteld, dat uitgaat van het principe “investeren in kwaliteit door bundeling en samenwerking”. Voor verschillende soorten accommodaties zou dit verschillende gevolgen hebben:

- Kinderopvang/peuterspeelzalen: hier zou de nadruk liggen op samenwerking, zowel onderling als met scholen. Eventueel zou de gemeente bij moeten dragen aan eventuele aanpassingen van gebouwen.
- Dorpshuizen: deze zouden door kunnen gaan op de oude voet. Bij eventuele uitbreidingsvragen wilde de gemeente er wel op letten dat eerst wordt gekeken naar uitbreiding binnen de eigen accommodatie, dan naar uitbreiding binnen andere accommodaties in het eigen dorp, en eventueel of in een accommodatie in een naburig dorp.
- Sportaccommodaties: Bij grote sportaccommodaties kon de rol van eigenaar en exploitant gehandhaafd blijven, terwijl voor kleinere sportvelden gekeken zou moeten worden naar het waar mogelijk stimuleren van samenwerking door bij de toekenning van onderhoudssubsidies.

17. Heeft het accommodatiebeleid uit 2011 van de gemeente voor uw accommodatie consequenties gehad? Oftewel, is er de afgelopen jaren iets veranderd doordat u nu (meer) samenwerkt of accommodaties zijn gebundeld?

Ja, namelijk

Onderhoudsplannen

18. Heeft uw accommodatie een systematische meerjarige onderhoudsplan?

Ja

Nee

19. In welke mate is het onderhoudsplan opgevolgd?

- Volledig
- Grotendeels
- Gedeeltelijk
- Niet of nauwelijks
- Onbekend/Geen inschatting

20. Kampt uw instelling met achterstallig onderhoud?

- Ja, groot achterstallig onderhoud
- Ja, klein achterstallig onderhoud
- Nee
- Onbekend/Geen inschatting

Herindeling

In 2013 heeft de gemeenteraad zich uitgesproken voor opsplitsing van de gemeente Littersadiel. Dit betekent dat de gemeente in 2018 zal worden opgeheven en dat de 29 dorpen in de gemeente worden verdeeld onder Leeuwarden, Súdwest-Fryslân en het nog te vormen Noardwest-Fryslân. Uw accommodatie zal dan dus ook onder een andere gemeente vallen.

21. Onder welke gemeente valt uw accommodatie na de herindeling?

- Leeuwarden
- Súdwest-Fryslân
- Noardwest-Fryslân
- Weet ik niet/onbekend

22. Verwacht u dat de jaarlijkse gemeentelijke subsidie zal veranderen door de aanstaande herindeling?

- Ja
- Nee
- Weet ik niet

23. Wat voor verandering verwacht u?

- Een grote verhoging, omdat
- Een kleine verhoging, omdat
- Een kleine verlaging, omdat
- Een grote verlaging, omdat

24. Stel dat uw subsidie wordt verlaagd. Welke oplossingen ziet u om het verschil op te vangen? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Verhoging van de gebruikerstarieven
- Meer inkomsten uit andere bronnen vergaren
- Openingstijden beperken
- Personeelsbestand verkleinen
- Onderhoud versoberen
- Samenwerken met andere accommodaties
- Fuseren met andere accommodaties
- Anders, nl..

Tot slot

25. Ziet u voor de toekomst knelpunten aangaande het financieel beheer van uw accommodatie?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Afbouw gemeentelijke subsidie
- Afbouw van andere subsidies
- Afname van donaties
- Bevolkingskrimp/vergrijzing
- Afnemende belangstelling van gebruikers
- Minder vrijwilligers beschikbaar
- Anders, nl..

26. Heeft u nog opmerkingen aangaande het accommodatiebeleid van de gemeente die u in deze enquête kwijt wilt?

Bijlage 2: Benaderde accommodaties

Accommodatie	Toekomstige gemeente	Onderhoudsplan?	Opgevolgd?	Achterstallig onderhoud?
Dorpshuis Baaium	Enquête niet ingevuld			
Dorpshuis Baard	Onbekend	Nee	N.v.t.	Nee
Dorpshuis Bears	Leeuwarden	Ja	Grotendeels	Onbekend
Dorpshuis Boazum	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Dorpshuis Britswert	Súdwest-Fryslân	Ja	Grotendeels	Ja, klein
Dorpshuis Easterein ⁵	Súdwest-Fryslân	Ja	Volledig	Nee
Dorpshuis Hilaard	Leeuwarden	Ja	Gedeeltelijk	Nee
Dorpshuis Húns	Leeuwarden	Nee	N.v.t.	Ja, klein
Dorpshuis lens	Enquête niet ingevuld			
Dorpshuis Itens	Onbekend	Ja	Grotendeels	Onbekend
Dorpshuis Jorwert	Geen contact gekregen			
Dorpshuis Hidaard	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Dorpshuis Kûbaard	Súdwest-Fryslân	Ja	Grotendeels	Nee
Dorpshuis Reahús	Geen contact gekregen			
Dorpshuis Spannum	"Noardwest-Fryslân"	Ja	Geheel	Nee
Dorpshuis Weidum	Leeuwarden	Ja	Grotendeels	Ja, klein
Dorpshuis Wjelsryp	"Noardwest-Fryslân"	Ja	Gedeeltelijk	Ja, klein
MFC De Helling Winsum	"Noardwest-Fryslân"			
MFC De Jister Easterlittens	Leeuwarden	Ja	Grotendeels	Nee
MFC De Tysker Easterwierrum	Súdwest-Fryslân	Ja	Volledig	Nee
MFC Wjukken Mantgum	Geen contact gekregen			
Sportterrein Baard	Leeuwarden	Nee	N.v.t.	Nee
Sportterrein Boazum ⁵	Súdwest-Fryslân	Ja	Grotendeels	Onbekend
Sportterrein Easterein ⁶	Súdwest-Fryslân	Ja	Volledig	Nee

⁵ Accommodatie in eigendom van de gemeente maar onderhouden door particulieren

⁶ Voor het sportterrein en het dorpshuis in Easterein is één formulier ingevuld

Sportterrein Easterwierrum ⁴	Súdwest-Fryslân	Ja	Niet/Nauwelijks	Ja, groot
Sportterrein Hidaard ⁴	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Sportterrein Húns	Leeuwarden	Nee	N.v.t.	Ja, klein
Sportterrein Itens	Súdwest-Fryslân	Onbekend	N.v.t.	Ja, klein
Sportterrein Jellum	Leeuwarden	Nee	N.v.t.	Ja, klein
Sportterrein Jorwert	Leeuwarden	Nee	N.v.t.	Ja, klein
Sportterrein Kûbaard ⁴	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Sportterrein Reahús	Súdwest-Fryslân	Ja	Grotendeels	Nee
Sportterrein Spannum	"Noardwest-Fryslân"	Nee	N.v.t.	Ja, klein
Sportterrein Weidum	Leeuwarden	Nee	N.v.t.	Nee
Sportterrein Wjelsryp ⁴	"Noardwest-Fryslân"	Nee	N.v.t.	Nee
Sportterrein Wommels	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Tenniscomplex Easterein	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Tenniscomplex Mantgum	Leeuwarden	Ja	Grotendeels	Nee
Tenniscomplex Winsum	"Noardwest-Fryslân"	Nee	N.v.t.	Nee
Tenniscomplex Wommels	Súdwest-Fryslân	Nee	N.v.t.	Nee
Niet benaderd voor enquête	Reden			
Zwembad Wommels	Geen onderhoudssubsidie			
Bibliotheek Mar en Fean	Buiten accommodatiebeleid			
Peuterspeelzalen	Unieke positie			
Speeltuín Baard	Geen structurele subsidie			
Speeltuín Hilaard	Geen structurele subsidie			
Speeltuín Kûbaard	Geen structurele subsidie			
Passantenhaven Wommels	Buiten accommodatiebeleid			
Dorpshuis Wjelsryp (renovatie)	Geen structurele subsidie			
Aanleg sportruimte Wjelsryp	Geen structurele subsidie			
Sportberging Kûbaard	Geen structurele subsidie			



gemeente
Littenseradiel

Uw brief : 21 maart 2016
Uw kenmerk : U16.00497
Ingeboekt onder nr. : i16.00358
Ons kenmerk : U16.00510
Bijlagen :
Onderwerp : bestuurlijk wederhoor
onderzoeksrapport
Schaken op twee
borden

Aan:
de Rekenkamercommissie Littenseradiel

Behandeld door
B. Damhuis
0515-334460
b.damhuis@littenseradiel.nl

Wommels, 30 maart 2016

Geachte commissie,

Op 22 maart jl. hebben wij van u het rapport "Schaken op twee borden" ontvangen met daarbij het verzoek om een reactie. Van de mogelijkheid om te reageren maken wij graag gebruik.

1. In de eerste helft van 2012 is door de gemeenteraad een visie op het gemeentelijk accommodatiebeleid vastgesteld. Uw onderzoek richt of heeft zich gericht op de vraag hoe dit beleid de afgelopen jaren is uitgevoerd, hoe het financieel beheer door de accommodaties heeft plaatsgevonden, welke knelpunten zich daarbij hebben voorgedaan en hoe deze zijn of kunnen worden opgelost.
De in het rapport opgenomen onderzoeksthema's en deelvragen richten zich hierop. In uw aanbevelingen richt u zich in hoofdzaak op de toekomst van de accommodaties.
2. Aanleiding voor de visie op accommodatiebeleid vormde destijds de - verwachte - terugloop van leerlingen in het basisonderwijs. In uw onderzoek beperkt u zich tot dorpshuizen en niet bij de gemeente in eigendom en/of beheer zijnde sportaccommodaties. Voor deze accommodaties was op voorhand al aangegeven dat ze op niveau waren en dat daarvoor niets hoefde te wijzigen of anders gezegd het niveau van toen kon worden gehandhaafd. In uw rapport komt u tot de conclusie dat dit ook is gebeurd.
Voor de goede orde willen wij u in dit verband wijzen op een volgens ons storende fout in het rapport. Op pagina 10 wordt onder 2.5, tweede alinea, vermeld dat "het was ook direct de bedoeling". Volgens ons wordt hier bedoeld te zeggen "het was ook *niet* direct de bedoeling".
3. De twee borden in de titel van de eindrapportage hebben betrekking op de periode tot 1 januari 2018 en de periode na 1 januari 2018. Hieruit zou de conclusie getrokken kunnen worden dat wij kunnen besluiten over zaken die laatstgenoemde datum overgaan naar de nieuwe gemeenten. Dit kan volgens ons niet.
4. En dan over de aanbevelingen:
 - a. Aanbeveling 1: wij herkennen ons niet in de passage onder 5.2. dat "tijdens dit onderzoek bleek dat contact leggen met een groot aantal subsidiënten soms er moeizaam ging". Naar onze mening zijn de contactgegevens beschikbaar en actueel.
 - b. Aanbeveling 2: de komende tijd wordt in verschillende gremia het beleid van de herindelingsgemeenten op verschillende terreinen bekeken en wordt afstemming gezocht. Dit geldt ook voor het accommodatie- en subsidiebeleid. Wanneer het beleid voor beheerders van accommodaties of ontvangers van subsidie nadelig uitpakt, zal zeker worden aangedrongen op een goede overgangsregeling.

- Overigens geeft u in uw rapport ook al aan dat er weliswaar vrees is voor afname van gemeentelijke subsidies, maar dat uw verkenning van het accommodatiebeleid in de ontvangende gemeenten niet bevestigt dat die vrees terecht is. Terecht wordt hieraan toegevoegd, dat de onduidelijkheid hierover niet te lang moet aanhouden.
- c. Aanbeveling 3: Wij willen in bredere zin bekijken welke zaken voor onze gemeente belangrijk zijn. Dat zijn er meer dan de huidige voorzieningen. Over deze zaken gaan wij in overleg met onze herindelingspartners. Afhankelijk van dit overleg zullen wij aansturen op een intentieovereenkomst. Wij tekenen hierbij overigens aan dat een dergelijke overeenkomst niet meer kan zijn dan het uitspreken van een intentie. De raden van de nieuwe gemeenten bepalen uiteindelijk het beleid.
 - d. Aanbeveling 4: Deze aanbeveling betreft alle betrokkenen bij het overgangsproces naar de nieuwe gemeenten. Wij zullen daar zeker gehoor aan geven.
5. Tot slot nog het volgende. Op pagina 10 van het rapport onderstreept u – nogmaals – het belang van indirecte subsidies voor het draagvlak van accommodaties. In het feitelijk wederhoor hebben wij aangegeven dat in zijn algemeenheid van indirecte subsidies wordt gesproken wanneer accommodaties “onder de kostprijs” worden verhuurd. In uw rapport wordt met indirecte subsidie bedoeld de subsidie die de gebruiker van een accommodatie van de gemeente ontvangt. Deze subsidies zouden van belang zijn voor het draagvlak van de accommodaties. Wij blijven van mening dat het subsidiebeleid van onze gemeente voor deze veronderstelling geen grond biedt.

Wij verwachten u met het voorgaande vooreerst voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,
burgemeester en wethouders van Littenseradiel,



l., burgemeester.



, secretaris.

Nawoord

De Rekenkamercommissie heeft kennis genomen van de bestuurlijke reactie d.d. 30 maart 2016. In deze bestuurlijke reactie staan enkele correcties en nuanceringen op de tekst van het onderzoeksrapport, welke bij de ambtelijke toets gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet naar voren zijn gekomen. Wij hebben kennis genomen van de betreffende opmerkingen en correcties; het rapport is niet meer gewijzigd behalve op één onderdeel.

De door ons geformuleerde conclusies hebben niet tot opmerkingen van het college geleid. Wel geeft het college aan dat er nog een storende tekstuele fout in het rapport zit op pagina 10, onder 2.5, tweede alinea. Wij danken u voor uw opmerkzaamheid. Het moet inderdaad zijn 'het was ook NIET direct de bedoeling'. Verder plaatst het college nog een aantal algemene opmerkingen, waarop wij hieronder in gaan.

Opmerking 1: hier hebben wij niets aan toe te voegen of over op te merken.

Opmerking 2: De Rekenkamercommissie merkt op dat het onderzoek zich met name heeft gericht op dié accommodaties die in particuliere handen zijn omdat daarover geen informatie bekend was. Naar aanleiding van de opmerking dat op voorhand niets behoefde te wijzigen merkt de Rekenkamercommissie op dat het onze taak is niets als vaststaand aan te nemen. De conclusie die het onderzoek wordt getrokken dat dit zo is, is alleen maar mooi meegenomen.

Opmerking 3: De Rekenkamercommissie doet aanbevelingen voor de toekomst. Dat is ook de vraag van de fracties geweest. De fracties hebben aangegeven dat uit de 23 gevoerde dorpsgesprekken zorg voor de toekomst van de accommodaties naar voren is gekomen.

Onder opmerking 4 gaat het college in op de afzonderlijke aanbevelingen.

Aanbeveling 1: De Rekenkamercommissie heeft er veel moeite voor moeten doen om contact te leggen met de verenigingen en stichtingen, de Rekenkamercommissie heeft zelf nog verenigingen gebeld en ook de secretaris heeft hieraan veel aandacht besteed. Het rapport is bovendien twee maanden vertraagd doordat in eerste instantie niet alle adressen waren verstrekt door de organisatie.

Aanbeveling 2: de Rekenkamercommissie neemt deze opmerking voor kennisgeving aan.

Aanbeveling 3: Deze opmerking wordt ook voor kennisgeving aangenomen. Het is nu aan de gemeenteraad om te controleren of deze punten (onder b en c) worden opgenomen in de intentieovereenkomst.

Aanbeveling 4 wordt overgenomen door het college

Opmerking 5: Deze opmerking kan de Rekenkamercommissie niet plaatsen. De betreffende alinea is wat de Rekenkamercommissie betreft glashelder.

Tot slot ziet de Rekenkamercommissie met waardering terug op de medewerking van fracties en college bij het bepalen van het onderzoeksonderwerp en de medewerking van het onderzoeksbureau bij de totstandkoming van het rapport.

Wommels, april 2016